

dr Piotr Herbowski

*SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny
Wydział Zamiejscowy w Poznaniu*

dr Dorota Lorkiewicz-Muszyńska

*Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu
Katedra i Zakład Medycyny Sądowej*

Rola ekspertyzy antropologicznej podczas weryfikacji wyników okazania osób

Streszczenie

Wartość dowodowa wyników uzyskanych w trakcie czynności procesowych z udziałem uczestników zdarzenia może być bardzo zróżnicowana. Dotyczy to również okazania osoby, którego wyjątkowa pozycja w procesie karnym wynika z tego, że jednoznaczne rozpoznanie osoby okazywanej przez świadka stanowi dowód bezpośredni o charakterze obciążającym. Problemy związane z weryfikacją wyniku tej czynności, które często występują nie tylko w polskiej praktyce śledczej, zostały zaprezentowane na przykładzie autentycznej sprawy karnej. Podstawowym dowodem oskarżenia było w niej rozpoznanie przez świadka kilku osób podejrzanych o kradzież. Istotne wątpliwości dotyczące ich sprawstwa pojawiły się jednak dopiero po kilku latach od zdarzenia, w trakcie trwania przewodu sądowego. Sąd postanowił wówczas skorzystać z pomocy biegłego z zakresu antropologicznych badań identyfikacyjnych. Wszechstronna analiza zapisu z monitoringu z miejsca zdarzenia wraz z dodatkowymi badaniami dały możliwość obiektywnej oraz dokładnej weryfikacji wyników okazania. Dla oskarżonych opinia z badań antropologicznych stanowiła przede wszystkim dowód odciążający. Ponadto otworzyła ona nowe możliwości w zakresie pozyskiwania informacji, gdy niska jakość obrazów nie pozwala na szczegółową ocenę cech elementów morfologicznych głowy, w tym jej części przedniej, jaką jest twarz.

Słowa kluczowe: okazanie, antropologia, identyfikacja, wartość dowodowa, dowód odciążający

1. Wprowadzenie

Okazanie jest uznawane za jedną z metod identyfikacji kryminalistycznej na podstawie śladów pamięciowych. Jej zasadniczym celem jest określenie, czy okazywany obiekt był już wcześniej widziany w związku z przestępstwem (Gruza, 2009), a wynikiem może być rozpoznanie, nierozpoznanie lub wskazanie, że rozpoznający nie zapamiętał okazywanego obiektu. Okazanie jest jednocześnie jedną z najważniejszych i najczęściej przeprowadzanych czynności w postępowaniu karnym, służącą identyfikacji sprawców przestępstw. Jednak, wbrew powszechnemu przekonaniu, wartość diagnostyczna okazania jest niższa niż większości stosowanych w procesie karnym metod identyfikacji kryminalistycznej (Widacki, 2016; Widacki, Hovath 1978). Ponadto wyniki wielu badań naukowych dowodzą, że nieprawidłowe rozpoznanie niewinnego

podejznanego jest głównym źródłem pomyłek sądowych (Wójcikiewicz, 2009). Trafny wniosek wprowadza więc Ryszard Jaworski (2008a), iż z uwagi na znaczące prawdopodobieństwo błędu podczas okazania, można uznać ten dowód za niepewny. Wskazuje też na sprzeczność między jego dużym znaczeniem w polskiej praktyce sądowej a liczbą zdarzających się błędów. Z kolei Józef Wójcikiewicz (2000) podkreśla, że okazanie jest praktycznie jedyną metodą identyfikacji pozostającą w gestii organów procesowych, które często przeprowadzają ją w sposób nieprawidłowy. W związku z tym popełniane błędy mogą w wielu przypadkach przekreślać rezultat tych czynności. Nie bez znaczenia jest też to, że do prawidłowego przeprowadzenia okazania konieczna jest wiedza i doświadczenie życiowe prowadzącego czynność, czego niestety często brakuje policjantom, nie wspominając nawet o bezstronnym stosunku

do jej wyniku (Jaworski, 2008b). Jego brak jest spowodowany bezpośrednim zainteresowaniem prowadzących czynność jej „pozytywnym” wynikiem, co w polskich warunkach ma najprawdopodobniej charakter systemowy. Jak pokazuje polska praktyka śledcza również udział prokuratora w tej czynności nie jest gwarancją jej obiektywizmu i prawidłowego przebiegu (Wójcikiewicz, 2009). Bardzo rzadko dostrzega się też to, że jedną z przyczyn błędnego wyniku okazania może być obawa rozpoznających, że niepewność lub zmiana decyzji spowoduje, iż zostaną uznani za osoby składające fałszywe zeznania. Niejednokrotnie też przez prowadzących wywierana jest na nich presja, by rozpoznanie było kategorięczne (Jaworski, 2008b). W obliczu tych poważnych zastrzeżeń jako słuszny jawi się postulat Wójcikiewicza (2001) – realizacji okazania przez biegłego.

Cechy fizyczne i proporcje twarzy, mimika odgrywają ogromną rolę w rozpoznawaniu twarzy, rozpoznawaniu pochodzenia osoby, płci, wieku, stanu zdrowia, emocji. W swoim artykule Linda Jeffery i Gillian Rhodes (2011) wskazali, iż twarze przekazują szereg niezwykle ważnych informacji, które odgrywają na co dzień ogromną rolę w relacjach i interakcjach społecznych. Ekspresja mimiki może uzupełnić przekaz werbalny, a nawet go zastąpić. Już od urodzenia twarze mają ogromne znaczenie w społecznych relacjach jednostki. Noworodki posiadają podstawowe zdolności przetwarzania informacji przekazywanych twarzą i już w pierwszych dniach życia mogą wykazywać wrażliwość na cechy i zmienność mimiki (Field, Woodson, Greenberg, Cohen 1982; Farroni, Menon, Rigato, Johnson 2007). Rozpoznawanie i postrzeganie twarzy, rozpoznanie mimiki to bardzo złożone mechanizmy neurologiczne, za które są odpowiedzialne rozległe i różnorodne obszary w mózgu (Rossion, Hanseeuw, Dricot 2012). W poszczególnych fazach rozpoznawania aktywowane są różne obszary poszczególnych płatów mózgowych, a następnie dane te są łączone w całość, dając pełny obraz twarzy i jej mimiki (Gold, Mundy, Tjan 2012; Pitcher, Walsh, Duchaine 2011).

W aspekcie rozpoznawania twarzy istotnym zagadnieniem jest zróżnicowana zdolność rozpoznawania twarzy i mimiki osób będących przedstawicielami grup ludzkich o odmiennych rysach, a zjawisko to określane jest jako *cross-race effect* (Feingold, 1914; Walker, Tanaka 2003). Przykładowo, osoby funkcjonujące w dosyć jednorodnej polskiej populacji mają mniejszą zdolność rozpoznania twarzy i mimiki osób pochodzenia azjatyckiego czy afrykańskiego, i na odwrót. Wynika to z faktu, iż od dzieciństwa człowiek uczy się zmienności cech twarzy, a funkcjonowanie w dość jednorodnej grupie wpływa na ograniczone możliwości poznawcze

zmienności cech i mimiki. Skutki tego efektu można zmienić zarówno w dzieciństwie, jak i w wieku dorosłym – poprzez częste kontakty i interakcje z osobami pochodzącymi z różnych rejonów świata, o odmiennych cechach twarzy (Sangrigoli, Pallier, Argenti, Ventureyra, de Schonen 2005).

Rozpoznawanie twarzy jest zagadnieniem niezwykle istotnym nie tylko w codziennych relacjach i interakcjach społecznych, ale również w kryminalistyce.

2. Okoliczności zdarzenia

Na wynik okazania mają wpływ różne czynniki, jednak w kontekście tych rozważań kluczowe są – zainteresowanie zdarzeniem, rodzaj uwagi skoncentrowanej na obiekcie oraz sposób przeprowadzenia okazania (Łozińska-Piekarska, 2016). Należy pamiętać też o tym, że zdarzają się również sytuacje, gdy o samym fakcie zaistnienia przestępstwa świadek dowiaduje się dopiero po pewnym czasie z uwagi na zakamuflowany sposób działania sprawców. Nie mamy wówczas do czynienia z nastawieniem przygotowawczym oraz z obserwacją, która byłaby celowo ukierunkowana na zapamiętanie szczegółów przydatnych w przyszłości w trakcie okazania. Wszystkie te okoliczności w bezpośredni, i co oczywiste – negatywny, sposób wpływają na możliwość uzyskania nawet od naocznych świadków zdarzenia zeznań szczegółowych, kompletnych i dokładnych (Gruza, 2009). Niestety rzadko też są one brane pod uwagę w trakcie dokonywanej oceny wiarygodności zeznań przez funkcjonariuszy organów ścigania i prokuratorów.

3. Czynności poprzedzające okazanie

Istotne znaczenie dla wyniku okazania ma prawidłowe przygotowanie do niego (Lisiecki, 1999). W związku z tym, zanim zostanie przeprowadzone, należy dokonać szczegółowej analizy już posiadanych dowodów. Przede wszystkim trzeba zdecydować, czy ta czynność jest celowa, a więc czy świadek miał możliwość obserwacji sprawców i zapamiętał ich cechy indywidualne, co umożliwia wykorzystanie tej wiedzy. Niemniej ważne jest też ustalenie, czy nie zachodzą jakieś inne negatywne przesłanki o charakterze faktycznym lub prawnym (Gruza, Goc, Moszczyński 2008).

Kluczową rolę w odniesieniu do późniejszej weryfikacji wyników okazania ma przesłuchanie świadka zdarzenia. Jego podstawowym celem jest uzyskanie jak najdokładniejszego opisu sprawcy, a więc nie tylko cech ogólnych, często niestety mało przydatnych, ale przede wszystkim cech charakterystycznych, które ułatwią poszukiwania sprawcy, a następnie dobór osób do parady

(Gruza, 2009). Poza cechami twarzy sprawcy powinno się dążyć także do uzyskania informacji dotyczących jego budowy ciała, gdyż może to okazać się równie ważne dla ostatecznego wyniku czynności. Konieczność taka wynika także z § 5 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 w sprawie warunków technicznych przeprowadzenia okazania, zgodnie z którym: „Osoby przybrane do osoby okazywanej powinny być w zbliżonym wieku oraz mieć podobny do niej wzrost, tuszę, ubiór i inne cechy charakterystyczne”¹. Wskazane jest, by świadek, opisując sprawcę: jego wzrost, masę ciała i sylwetkę, odniósł to do swoich parametrów lub znanej mu osoby (Widacki, 2016). Ostatnią czynnością, lecz także istotną podczas przesłuchania, powinno być odebranie od świadka oświadczenia, czy będzie on w stanie dokonać rozpoznania sprawcy (Gruza, 2009).

Należy zauważyć, że niejednokrotnie wbrew wszelkim zasadom, zanim dojdzie do przesłuchania, świadkom lub pokrzywdzonym przedstawia się w niektórych jednostkach policji albumy fotograficzne zawierające zdjęcia osób zatrzymanych, co ma „pomóc” wytypować potencjalnych sprawców. Wydaje się jednak, że może to negatywnie wpływać na prawidłowość późniejszych relacji osób przesłuchiowanych, a w niektórych przypadkach prowadzić do wskazania osób niewinnych jako sprawców przestępstwa. Taki sposób pozaprosesowego okazania czyni następującą po niej czynność procesową fikcyjną (Lisiecki, 1998), gdyż okazanie jest niepowtarzalne.

4. Forma okazania

Kolejną kwestią, którą należy rozstrzygnąć przed przeprowadzeniem okazania, jest wybór jego najlepszej formy. Podstawową formą powinno być okazanie bezpośrednie i – jeśli nie jest to konieczne z powodów taktycznych – trzeba odstąpić od poprzedzania go pośrednim (Lisiecki, 1997), gdyż w czasie tego pierwszego osoba rozpoznająca może bardziej całościowo ocenić osoby okazywane. Wynika to z możliwości obserwacji większej liczby ich cech ogólnych i szczegółowych. W związku z tym podejmowana przez nią decyzja jest oparta na pewniejszych podstawach. Jan Widacki wskazuje, że wartość diagnostyczna tego okazania jest wyższa niż pośredniego, wobec czego mniejsze jest prawdopodobieństwo błędnego rozpoznania (Widacki, 2016). Odmienny pogląd w tej kwestii prezentują Józef Wójcikiewicz i Violetta Kwiatkowska-Wójcikiewicz (2011), wskazując, iż: „liczne badania eksperymentalne zdają się dowodzić, że obie

te formy okazania są w zasadzie równoważne, jeśli chodzi o odsetek prawidłowych i błędnych wskazań”. W piśmiennictwie z oczywistych względów brak jest rozważań dotyczących dopuszczalności przeprowadzenia wyłącznie okazania pośredniego wówczas, gdy domniemani sprawcy są w dyspozycji organu procesowego.

5. Konieczność weryfikacji wyników okazań

Od wielu lat w publikacjach naukowych i wyrokach sądowych wskazuje się na liczne przypadki błędnej identyfikacji podczas okazania (Horry, Memon, Milne, Wright, Dalton 2013; Wells, Yang, Smalarz 2015; Wójcikiewicz, 2017), dlatego zachodzi konieczność stosowania obiektywnych metod weryfikacji wyników okazania. Służy temu przede wszystkim przesłuchanie, które jest ukierunkowane na uzyskanie danych porównywanych następnie z rzeczywistym wyglądem okazywanych osób (Gruza, 2009). Możliwości te są jednak dość mocno ograniczone, gdyż często mamy do czynienia tylko z jednym źródłem dowodowym – świadkiem. Wówczas nawet zarówno szczegółowe, wielokrotne przesłuchanie, jak i poprawnie przeprowadzone okazanie nie zmniejszą zasadniczo niebezpieczeństwa błędnego wskazania osób niewinnych. Istnieje ono także wówczas, jeśli okazanie zostanie przeprowadzone zgodnie ze wskazaniami nauki oraz obowiązującymi przepisami. Ocena tego dowodu wymaga więc, wbrew dość powszechnemu wśród policjantów i prokuratorów przekonaniu, bardzo dużej ostrożności, a przede wszystkim weryfikacji za pomocą innych dowodów (Widacki, 2016). W pierwszej kolejności trzeba poszukiwać takich metod, które, spełniając najwyższe standardy naukowe, w sposób obiektywny zweryfikują wynik okazania, minimalizując ryzyko błędnego rozpoznania. Wydaje się, że taką metodą, która, poza badaniami poligraficznymi (Wójcikiewicz, 2000; Wójcikiewicz, 2009), spełnia kryteria dowodu naukowego, a dodatkowo jest bardzo użyteczna – ze względu na powszechną obecność kamer monitoringu wizyjnego – mogą być badania antropologiczne. Weryfikację wyników okazania można także przeprowadzić poprzez dopuszczenie dowodu z antropologicznych badań identyfikacyjnych zarejestrowanej w zapisie z monitoringu osoby. W procesie identyfikacji osoby, której wizerunek został utrwalony w zapisach z monitoringu wizyjnego, dużą przydatność może wykazać metoda morfologiczno-porównawcza. Jej istota sprowadza się do wyodrębnienia i określenia najbardziej istotnych cech osoby zarejestrowanej w materiale dowodowym i osoby zarejestrowanej w materiale porównawczym, a następnie dokonuje

¹ Dz. U. Nr 104, poz. 981.

się porównania tych cech i wnioskowania w przedmiocie ich zgodności (Młodziejowski, 2015).

6. Identyfikacyjne badania antropologiczne osób w aspekcie nagrań z monitoringu

Przedmiotem badań identyfikacyjnych są wizerunki osób zarejestrowane zarówno na zdjęciach, jak i w nagraniach filmowych. Identyfikacja osób zarejestrowanych w materiałach filmowych z monitoringu odbywa się w oparciu o cechy fizyczne (dotyczące budowy ciała) i behawioralne (dotyczące zachowania) człowieka.

Każdego człowieka charakteryzuje niepowtarzalny zespół cech, a wiele z nich jest szczególnych i indywidualnych dla danej osoby. W złożonym procesie identyfikacji osoby na podstawie zapisów z monitoringu wizyjnego analizie poddać należy wszystkie możliwe do oceny cechy, które składają się na indywidualny charakter danej osoby. W aspekcie identyfikacji osoby podczas okazania czy na podstawie zapisów z monitoringu szczególnie ważną częścią ciała jest przednia część głowy, czyli twarz, która pozwala często na szybkie rozpoznanie i identyfikację osoby. Kombinacja układu wielu cech poszczególnych elementów morfologicznych głowy, jak: małżowiny uszne, nos, czerwień wargowa, brwi, oczy, z uwzględnieniem rozmiarów elementów, ich rozmieszczenia i proporcji, składają się na jej indywidualny charakter, co pozwala na rozpoznanie i często identyfikację osoby.

W badaniach identyfikacyjnych prowadzonych w oparciu o zapisy filmowe z monitoringu celowe maskowanie twarzy, jej zmiany czy słaba jakość obrazów nie pozwalają na szczegółową ocenę cech elementów morfologicznych głowy, w tym jej części przedniej, jaką jest twarz. Dlatego też w kompleksowej analizie ważne są wszystkie cechy charakteryzujące daną osobę, tak więc również cechy dotyczące sylwetki, w tym jej wysokość, kształt, budowa somatyczna, ewentualne asymetrie, anomalie (Lorkiewicz-Muszyńska, Sidor 2015). Jeśli możliwe są do oceny indywidualne cechy behawioralne, tj. cechy zachowania się danej osoby podczas swobodnego poruszania, również należy je uwzględnić. Chód stanowi jedną z podstawowych i naturalnych form przemieszczania się człowieka i jednocześnie jedną z najbardziej złożonych czynności ciała. Jest on przedmiotem wielu analiz biometrycznych, gdzie bada się jego prędkość, długość kroków czy częstotliwość ich stawiania, analizuje kąty (Al-Obaidi, Wall, Al-Yaqoub, Al-Ghanim 2003). Podstawowe parametry chodu zależą od takich czynników, jak wiek, płeć czy wzrost człowieka (Öberg, Karsznia, Öberg 1993; Van Emmerik, McDermott, Haddad, Van Wegen 2005; Balasubramanian, Clark, Gouelle 2015).

Niewątpliwie w kontekście identyfikacji bardzo dużo cech indywidualnych dostarcza twarz i w związku z tym to ona najczęściej jest poddawana ocenie biegłego. Jednak nie można w żaden sposób lekceważyć analizy pozostałych cech fizycznych budowy ciała czy cech behawioralnych, składających się na złożony i indywidualny charakter danej osoby, a czytelnych i możliwych do analizy dzięki zapisom filmowym. Współpraca zespołu specjalistów może prowadzić do wykorzystania różnych metod i technik badawczych w zależności od stanu oraz jakości materiału badawczego, które mają wpływ na cały proces rozpoznania (Kielbus, Furyk 2014).

7. Studium przypadku

Jako przykład obrazujący możliwości wykorzystania badań antropologicznych do weryfikacji wyników okazania może posłużyć opinia dotycząca kompleksowych badań identyfikacyjnych osób, przeprowadzonych w oparciu o zabezpieczone nagrania z monitoringu wizyjnego z kilku kamer. Sprawa dotyczyła kradzieży pieniędzy z kasy sklepowej.

W zdarzeniu brało udział pięć osób: trzech mężczyzn i dwie kobiety. Do sklepu najpierw weszła pierwsza para – mężczyzna i kobieta (M1 i K1), po pewnym czasie druga – mężczyzna i kobieta (M2 i K2). Z tymi osobami świadek miał bezpośredni kontakt. One też najprawdopodobniej miały zająć sprzedawcę, gdy piąta osoba (mężczyzna M3), po przejściu przez sklep, weszła do pomieszczenia, w którym znajdowała się kasa. W chwili wejścia do sklepu i przejścia korytarzem mężczyzna ten miał pochyloną głowę i na zapisie twarz nie była widoczna. W pomieszczeniu, w którym znajdowała się kasa, kamera zarejestrowała mężczyznę ukośnie od góry – z profilu z pewnego oddalenia i ukośnie od tyłu. Na nagraniu widoczny był szczyt głowy w ujęciu górnym ukośnym, głowa w ujęciu bocznym w rzucie ukośnym od góry i od tyłu w rzucie ukośnym od góry, natomiast twarz była niemal niewidoczna.

Istotne w sprawie jest to, że osoby zarejestrowane na nagraniu z monitoringu wykazywały znaczne zróżnicowanie w zakresie wymienianych przez nie cech fizycznych dotyczących wzrostu i budowy somatycznej. W przypadku czterech osób możliwe było wyodrębnienie i określenie cech budowy morfologicznych elementów głowy. W przypadku jednej osoby ocena taka nie była możliwa; natomiast możliwa była ocena cech głowy w okolicy jej szczytu czy potylicy.

Podczas pierwszego przesłuchania po zdarzeniu świadek podał, że pamięta cztery osoby, natomiast piątej nie jest w stanie rozpoznać, ponieważ nie widział jej bezpośrednio, a jedynie na nagraniu z monitoringu – w korytarzu z daleka i od tyłu.

Po około miesiącu od zdarzenia doszło do zatrzymania przez policję pięciu osób podejrzanych o dokonanie kradzieży. Z nieznanymi przyczynami zamiast okazania bezpośredniego przeprowadzono jedynie pośrednie. Świadkowi okazywano na kolejnych tablicach poglądowych zdjęcia twarzy wszystkich pięciu zatrzymanych osób. Świadek podczas okazania pośredniego rozpoznał jednoznacznie wszystkich zatrzymanych, w tym także mężczyznę (M3), z którym nie miał kontaktu. Na zapisach z monitoringu twarz mężczyzny (M3) w płaszczyźnie czołowej, w jakiej zaprezentowano wizerunek podejrzanego na karcie poglądowej, nie była widoczna. Powstają więc istotne wątpliwości co do prawidłowości przeprowadzania tych okazań, a w szczególności naruszenia art. 173 § 1 k.p.k.², zgodnie z którym okazanie powinno być przeprowadzone tak, aby wykluczyć sugestię.

Prowadzący czynności przygotowawcze nie dokonali w żaden sposób weryfikacji danych dotyczących cech biologicznych osób zarejestrowanych w nagraniu z monitoringu, czyli wzrostu i budowy somatycznej, z cechami osób zatrzymanych, pomimo iż cechy charakterystyczne czterech z nich świadek opisał w trakcie przesłuchania. W oparciu o wyniki przeprowadzonych okazań pośrednich osoby te oskarżono o udział w kradzieży.

Podczas rozpraw sądowych świadkowi co najmniej dwukrotnie okazywano zdjęcia oskarżonych z tablic poglądowych, ponadto dokonano także okazania bezpośredniego jednej z kobiet (z pierwszej pary – K1). Podczas kolejnych okazań świadek nie był już pewien i czasami wskazywał dwie osoby z jednej karty poglądowej.

Po upływie ponad trzech lat od zdarzenia, w obliczu ciągle narastających wątpliwości, sąd powołał biegłego celem przeprowadzenia antropologicznych badań identyfikacyjnych osób zarejestrowanych w zapisach z monitoringu. Biegły zwrócił się o zebranie dodatkowych materiałów porównawczych z udziałem oskarżonych, ze wskazaniem, iż powinny być one zarejestrowane w tych samych pomieszczeniach, gdzie doszło do przestępstwa. W przypadku braku możliwości rejestracji materiałów porównawczych w miejscu zdarzenia wnioskowano o dokonanie tego w innym możliwym miejscu i według wytycznych, jakie przygotowano dla sądu celem przeprowadzenia czynności z osobami oskarżonymi. Wskazano w nich ujęcia i postawy ciała, w jakich winni zostać zarejestrowani oskarżeni w celu przeprowadzenia identyfikacji. Dodatkowe materiały porównawcze zarejestrowano w innym miejscu

aniżeli miało miejsce zdarzenie, z zachowaniem przybliżonych warunków rejestracji obrazów.

W dowodowych nagraniach z miejsca zdarzenia w chwili wejścia do sklepu wszystkie osoby przemieszczały się przez ten sam otwór drzwiowy. W oparciu o jego wymiary i z wykorzystaniem proporcji możliwe było określenie przybliżonych wartości wysokości sylwetek poszczególnych osób w obuwiu i określenie różnic pomiędzy osobami biorącymi udział w zdarzeniu. Do oceny i porównania wysokości sylwetek osób pobrano kadry, na których osoby znajdowały się w zbliżonej lokalizacji, w zbliżonej pozycji ciała, tj. w fazie chodu przy wyprostowanej sylwetce i na wyprostowanej jednej kończynie dolnej, na którą przeniesiony był ciężar ciała, lub przy wyprostowanej sylwetce i obu kontaktujących z podłożem i wyprostowanych kończynach dolnych. Dokonano pomiarów wysokości sylwetek na obrazach cyfrowych z wykorzystaniem narzędzia miarka w programie GIMP2. Należy zaznaczyć, iż analizy cech mierzalnych dotyczyły wysokości sylwetek w obuwiu, w danej lokalizacji i w danej postawie ciała (wyprostowanej), co nie jest tożsame ze wzrostem osoby, mierzonym bez obuwia w wyprostowanej postawie ciała. Określone wysokości sylwetek poszczególnych osób (w wybranej lokalizacji) wykazywały wyraźne zróżnicowanie. Dokonano oceny cech budowy somatycznej ciała poszczególnych osób zarejestrowanych w materiale dowodowym z uwzględnieniem typów: ektomorficznego, mezomorficznego, edomorficznego (Malinowski, Wolański 1988). Są to trzy główne typy budowy ciała, natomiast znacznie częstsze do zaobserwowania są typy mieszane. W oparciu o wybrane zdjęcia, na podstawie których możliwe było przeanalizowanie cech opisowych (niemierzalnych) budowy głowy oraz cech opisowych elementów morfologicznych głowy, dokonano ich oceny, cechy wyróżniono i określono zgodnie z przyjętymi kryteriami oceny (Malinowski i in., 1988; Dębiński, Kozieł, Niziałek 1994).

Według tych samych kryteriów (Malinowski in., 1988; Dębiński i in., 1994) dokonano oceny cech opisowych głowy i poszczególnych elementów morfologicznych osób oskarżonych, wyróżniono i określono zespół cech. Uzyskane dane dotyczące cech mierzalnych, masy ciała i wzrostu osób podejrzanych wykorzystano w obliczeniu wskaźnika BMI, według wzoru:

$$\text{BMI} = \text{masa [kg]} / \text{wzrost [m]}^2.$$

Wskaźnik BMI (Body Mass Index) jest wskaźnikiem niedowagi i nadwagi u osób dorosłych, choć należy zaznaczyć, iż jest niezbyt dokładny i nie uwzględnia indywidualnej budowy ciała (http://apps.who.int/bmi/index.jsp?introPage=intro_3.html). W przypadku osób o budowie atletycznej, jak na przykład kulturyści,

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

można uzyskać współczynnik BMI wskazujący na otyłość – przy bardzo małej ilości tkanki tłuszczowej i rozbudowanej tkance mięśniowej.

Interpretacji wyników dokonano według poszerzonej klasyfikacji WHO uwzględniającej poszczególne zakresy wartości (http://apps.who.int/bmi/index.jsp?introPage=intro_3.html):

- < 16,0 – wygłodzenie,
- 16,0–16,99 – wychudzenie,
- 17,0–18,49 – niedowaga,
- 18,5–24,99 – wartość prawidłowa,
- 25,0–29,99 – nadwaga,
- 30,0–34,99 – I stopień otyłości,
- 35,0–39,99 – II stopień,
- ≥ 40,0 – III stopień otyłości.

Dla każdej z osób oskarżonych określono ponadto typ somatycznej budowy ciała. Uzyskane i zebrane dane poddano analizom porównawczym.

8. Wyniki badań identyfikacyjnych

Mężczyzna oznaczony jako M1 – z pierwszej pary, która weszła do sklepu – był najwyższy spośród pięciu osób zarejestrowanych na nagraniu i mógł mieć około 190 cm, co pozostawało w zgodzie z zeznaniami świadka. Podczas okazania pośredniego świadek „rozpoznał” osobę M1 i wskazał na tablicy poglądowej zdjęcie zatrzymanego, który był najniższego wzrostu spośród zatrzymanych trzech mężczyzn i miał 169 cm. Badania identyfikacyjne wykazały wyraźne różnice w zakresie cech fizycznych, w tym dotyczących wzrostu oskarżonego i określonej wysokości sylwetki M1 oraz wyodrębnionych cech budowy głowy, w tym przedniej jej części – twarzy sprawcy (oznaczonego M1) i „rozpoznanego” przez świadka oskarżonego. Stwierdzono grupę kilkunastu cech wykazujących różnice w budowie elementów morfologicznych głowy, kształtu i wyprofilowania szczytu głowy oraz okolicy potylicy, jak również cech owłosionej skóry głowy.

Mężczyzna oznaczony jako M2 mógł być średniego/wysokiego wzrostu, ponadto plasował się pomiędzy wysokością M1 i M3 i cechował się somatyczną budową ciała, wskazującą na typ ektomorficzny/endomorficzny. Jak wynikało z zeznań świadka, mężczyzna M2 miał diastemę pomiędzy przyśrodkowymi siekaczami szczęki. Mężczyzna M2 został przez świadka rozpoznany jednoznacznie. Na podstawie analizy akt sprawy ustalono wzrost i masę ciała oskarżonego mężczyzny w okresie zbliżonym do dnia zdarzenia, czyli 186 cm wzrostu i 127 kg masy ciała. Przy takim wzroście i masie ciała obliczony BMI – wskaźnik masy ciała – wyniósł 36,7, czyli wskazywał na II stopień otyłości. Cechy budowy somatycznej oskarżonego (typu mezomorficznego/endomorficznego) jednoznacznie rozpoznano

przez świadka nie korelowały z cechami budowy somatycznej mężczyzny oznaczonego jako M2. Mężczyzna M2 nie miał cech wskazujących na możliwość tak znacznej nadwagi, którą cechował się oskarżony w okresie zdarzenia. Nie znaleziono w aktach sprawy jakichkolwiek informacji, czy po uzyskaniu pierwszych zeznań świadka, czyli dzień po zdarzeniu, dokonano analizy cech uzębienia zatrzymanego i ustalenia na okoliczność obecności lub braku diastemy pomiędzy przyśrodkowymi siekaczami, a oskarżony jej nie miał. Badania identyfikacyjne wykazały wyraźne różnice w zakresie cech fizycznych, w tym dotyczących wzrostu, budowy somatycznej i wielu cech głowy, w tym przedniej części twarzy M2 i oskarżonego.

Mężczyzna oznaczony jako M3 – najniższy spośród trzech mężczyzn zarejestrowanych w materiałach z monitoringu, którego świadek nie widział i w odniesieniu do którego stwierdził podczas przesłuchania w dzień po zdarzeniu, iż: „nie jestem w stanie rozpoznać tego mężczyzny”. Świadek twierdził, iż widział mężczyznę z daleka i od tyłu. Jednak w trakcie okazania pośredniego wskazał jednoznacznie, iż jest nim jeden z zatrzymanych mężczyzn. Mężczyzna M3 był szczupłej budowy ciała (o cechach typu ektomorficznego), uwzględniając pomiary sylwetki na obrazach cyfrowych i określone proporcje, mógł być średniego wzrostu. Wskazany przez świadka podczas okazania zatrzymany cechował się wzrostem wysokim (178 cm), a zmierzona wysokość w obuwiu wynosiła około 179,5 cm. Budowa ciała oskarżonego była o cechach typu mezomorficznego/endomorficznego, a obliczony wskaźnik BMI 25,2, według skali WHO, plasował się w dolnym zakresie nadwagi. Badania identyfikacyjne wykazały wyraźne różnice w zakresie cech fizycznych M3 i oskarżonego (wskazanego przez świadka w dniu okazania jako M3), w tym dotyczących cech mierzalnych i zespołu kilku cech głowy (w zakresie szczytu głowy, cech potylicy). Cechy twarzy były niemożliwe do oceny z uwagi na ujęcie kamer i pozycję głowy w pochyleniu. Wątpliwa więc była możliwość rozpoznania M3 przez świadka na podstawie zdjęcia twarzy w płaszczyźnie czołowej podczas okazania pośredniego.

W odniesieniu do kobiety oznaczonej jako K1 badania identyfikacyjne wykazały różnice w zakresie zespołu cech budowy głowy, w tym przedniej jej części (twarzy) oraz budowy somatycznej K1 i osoby oskarżonej.

Kobieta oznaczona jako K2 charakteryzowała się budową somatyczną ciała o cechach wskazujących na typ endomorficzny (z cechami możliwej nadwagi), co pozostawało w zgodzie z zeznaniami świadka, wskazującymi na zaokrągloną sylwetkę osoby, twarz okrągłą i pełną. Świadek rozpoznał jednoznacznie

podczas okazania zatrzymaną i wskazał jako kobietę K2 z nagrań z monitoringu. Zatrzymana w dniu zdarzenia, jak i podczas gromadzenia materiałów porównawczych cechowała się somatyczną budową ciała o cechach typu ektomorficznego, a obliczony BMI plasował się w dolnym zakresie normy, na pograniczu normy i niedowagi, co nie korelowało z cechami budowy somatycznej kobiety K2 zarejestrowanej na nagraniu. Badania identyfikacyjne wykazały wyraźne różnice w zakresie cech fizycznych kobiety K2 i oskarżonej, w tym dotyczących cech budowy somatycznej i zespołu kilkunastu cech głowy, w tym przede wszystkim przedniej jej części.

Podkreślić należy, że nie zweryfikowano opisanych przez świadka cech poszczególnych osób zarejestrowanych w nagraniu z monitoringu, jak również wyraźnych różnic wysokości i cech budowy somatycznej uchwytanych w zapisie z cechami osób zatrzymanych.

9. Ocena przeprowadzonych czynności

W przedstawionej autentycznej sprawie karnej wynik okazania, pomimo swej siły przekonywania, czyli jednoznacznego rozpoznania przez świadka wszystkich pięciu oskarżonych osób, był błędny. W pełni potwierdza to istnienie niebezpieczeństwa wskazania przez naocznych świadków osób niewinnych. Stąd też zasadny jest postulat okazywania całej sylwetki, a nie tylko twarzy. W związku z tym, jeśli to możliwe, zawsze należy dążyć do okazania w formie bezpośredniej, a nie pośredniej. Rezultat okazania w przypadku dysponowania nagraniem z monitoringu wymaga także szczególnie starannej weryfikacji w zakresie analizy cech fizycznych osób zarejestrowanych i rozpoznanych, w miarę istniejących możliwości w najmniej odległym czasie od momentu rozpoznania.

Pozornie wydaje się, że przedstawiona sprawa kradzieży pieniędzy z kasy sklepowej jest banalna. Jednak doświadczenia z niej wyniesione można wykorzystać w sprawach o większym ciężarze gatunkowym, gdzie niejednokrotnie jedynymi dowodami są wątpliwej wartości wyniki okazań. Dobrym przykładem może być sprawa Adama Kauczora – bezpodstawnie oskarżonego o zabójstwo, który spędził w tymczasowym areszcie prawie osiem lat (Wójcikiewicz, Kwiatkowska-Wójcikiewicz 2010). Jest to też ważne w obliczu wyników badań Pawła Waszkiewicza (2011), które wykazały istotne braki wiedzy znacznej części ankietowanych prokuratorów i sędziów w zakresie możliwości analizy zapisów z monitoringu wizyjnego, co nie pozwala im na pełne wykorzystanie tkwiącego w nich potencjału. Ponadto ponad połowa badanych prokuratorów i sędziów wskazała, że w sprawach, z którymi się

zetknęli, materiał dowodowy z kamer monitoringu nie był poddawany żadnym ekspertyzom.

10. Podsumowanie

Podstawowym celem procesu karnego zgodnie z art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k. jest to: „aby sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba, której nie udowodniono winy, nie poniosła tej odpowiedzialności”. Z realizacją tego celu mieliśmy do czynienia w analizowanej sprawie, gdyż wyniki badań antropologicznych nie pełniły w niej, jak się powszechnie przyjmuje, roli dowodu obciążającego, ale odciążającego dla osób bezpodstawnie oskarżonych, czyli tzw. dowodu niewinności. Jest to możliwe nawet w sytuacjach, gdy jakość zapisów z monitoringu jest niska, istnieją zniekształcenia twarzy wynikające z jej maskowania lub nietypowej mimiki, a także wtedy, gdy rejestracji dokonano za pomocą kamery umieszczonej na dużej wysokości. Pomimo utrudnień i zaniżonej czytelności cech twarzy, niejednokrotnie widoczne i czytelne, a co za tym idzie – możliwe do oceny, są cechy sylwetek. W prowadzonych analizach nie można pomijać cech charakteryzujących daną osobę, które to cechy można określić z wykorzystaniem odpowiednich metod badawczych.

Bardzo ważna wydaje się tu kwestia przeprowadzenia odpowiedniego okazania i właściwej weryfikacji informacji podawanych przez świadków. Badania antropologiczne niewątpliwie zwiększają zasób informacji, które są niezbędne sądowi do prawidłowej oceny dowodu z okazania. Pozwalają na pozyskanie znacznie większej ilości informacji, które mogą być istotne w procesie weryfikacji zebranych danych dotyczących osób zarejestrowanych na nagraniach z danymi osób podejrzanych lub oskarżonych. Mogą więc zapobiegać skazaniu osób niewinnych lub potwierdzić tożsamość sprawców. Perspektywy ich wykorzystania są coraz większe, co wynika z powszechnej obecności kamer monitoringu wizyjnego w miejscach publicznych, ale także z rozwoju technologii i lepszej jakości utrwalanych obrazów, co pozwala na rejestrację obrazów z coraz większą dokładnością. Dobra jakość obrazu to jednocześnie lepsza czytelność szczegółów i znacznie większe możliwości identyfikacji zarejestrowanych na nagraniach osób.

Bibliografia

1. Al-Obaidi, S., Wall, J.C., Al-Yaqoub, A., Al-Ghanim, M. (2003). Basic gait parameters: A comparison of reference data for normal subjects 20 to 29 years of age from Kuwait and Scandinavia. *Journal of rehabilitation research and development*, 40(4).

2. Balasubramanian, C.K., Clark, D.J., Gouelle, A. (2015). Validity of the Gait Variability Index in older adults: effect of aging and mobility impairments. *Gait Posture*, 41(4), 941-946. DOI: 10.1016/j.gaitpost.2015.03.349.
3. Dębiński, Z., Kozieł, T., Niziałek, Z. (1994). *Antroposkopia kryminalistyczna. Podstawy rysopisu człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP.
4. Farroni, T., Menon, E., Rigato, S., Johnson, M.H. (2007). The perception of facial expressions in newborns. *The European Journal of Developmental Psychology*, 4(1), 2-13. DOI: 10.1080/17405620601046832.
5. Field, T.M., Woodson, R., Greenberg, R., Cohen, D. (1982). Discrimination and imitation of facial expressions by neonates. *Science*, 218(4568), 179-181. DOI: 10.1126/science.7123230.
6. Gold, J.M., Mundy, P.J., Tjan, B.S. (2012). The perception of a face is no more than the sum of its parts. *Psychological Science*, 23(4), 427-434. DOI: 10.1177/0956797611427407.
7. Gruza, E. (2009). *Psychologia sądowa dla prawników*. Warszawa: Wolters Kluwer.
8. Gruza, E., Goc, M., Moszczyński, J. (2008). *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
9. Horry, R., Memon, A., Milne, R., Wright, D.B., Dalton, G. (2013). Identification of Suspects: A Discussion of Current Practice and Policy in the United Kingdom. *Policing*, 7(3), 307-315. DOI: 10.1093/police/pat008.
10. http://apps.who.int/bmi/index.jsp?introPage=intro_3.html [dostęp: 01.08.2017].
11. Jaworski, R. (2008a). Dogmat indywidualności wyglądu człowieka a jego prawdziwość. *Przegląd Sądowy*, 6.
12. Jaworski, R. (2008b). Okazanie bliźniaka a teoria dowodów. W: H. Kołdecki, (red.), *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
13. Jeffery, L., Rhodes, G. (2011). Insights into the development of face recognition mechanisms revealed by face aftereffects. *British Journal of Psychology*, 102(4), 799-815. DOI: 10.1111/j.2044-8295.2011.02066.
14. Kiełbus, A., Furyk, K. (2014). *Nowe technologie i zastosowania w biometrii – analiza rynku*. Kraków: Instytut Technologii Maszyn i Automatyzacji Produkcji Politechniki Krakowskiej.
15. Lisiecki, M. (1997). Bezpośrednie i pośrednie okazanie osób w procesie karnym. *Prokuratura i Prawo*, 3.
16. Lisiecki, M. (1998). Aspekty operacyjnego bezpośredniego okazania osób. *Przegląd Policyjny*, 1.
17. Lisiecki, M. (1999). Zasady i warunki techniczne okazania. *Prokuratura i Prawo*, 4.
18. Lorkiewicz-Muszyńska, D., Sidor, T. (2015). Nie tylko biometria – możliwości identyfikacji osób z zapisów nagrań monitoringów. W: J. Kosiński, (red.), *Przestępczość teleinformatyczna*. Szczątko: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji.
19. Łozińska-Piekarska, A. (2016). Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z 18 lipca 2013 r., III K 92/13. *Palestra*, 3.
20. Malinowski, A., Wolański, N. (1988). *Metody badań w biologii człowieka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
21. Młodziejowski, B. (2015). Antropologia Sądowa i jej wykorzystanie identyfikacji człowieka. W: J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, (red.), *Kryminalistyka. Zarys systemu*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
22. Öberg, T., Karsznia, A., Öberg, K. (1993). Basic gait parameters: reference data for normal subjects, 10-79 years of age. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 30.
23. Pitcher, D., Walsh, V., Duchaine, B. (2011). The role of the occipital face area in the cortical face perception network. *Experimental Brain Research*, 209(4), 481-493. DOI: 10.1007/s00221-011-2579-1.
24. Rossion, B., Hanseeuw, B., Dricot, L. (2012). Defining face perception areas in the human brain: A large scale factorial fMRI face localizer analysis. *Brain and Cognition*, 79(2), 138-157. DOI: 10.1016/j.bandc.2012.01.001.
25. Sangrigoli, S., Pallier, C., Argenti, A.M., Ventureyra, V.G., de Schonen, S. (2005). Reversibility of the other-race effect in face recognition during childhood. *Psychological Science*, 16(6), 440-444. DOI: 10.1111/j.0956-7976.2005.01554.x.
26. Van Emmerik, R.E., McDermott, W.J., Haddad, J.M., Van Wegen, E.E.H. (2005). Age-related changes in upper body adaptation to walking speed in human locomotion. *Gait Posture*, 22(3), 233-239. DOI: 10.1016/j.gaitpost.2004.09.006.
27. Waszkiewicz, P. (2011). *Wielki Brat Rok 2010. Systemy monitoringu wizyjnego – aspekty kryminalistyczne, kryminologiczne i prawne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
28. Wells, G.L., Yang, Y., Smalarz, L. (2015). Eyewitness Identification: Bayesian Information Gain, Base-Rate Effect–Equivalency Curves, and

- Reasonable Suspicion. *Low and Human Behavior*, 39(2), 99-122. DOI: 10.1037/lhb0000125.
29. Widacki, J. (2016). *Kryminalistyka*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
30. Widacki, J., Horvath, F. (1978). An Experimental Investigation of the Relative Validity and Utility of the Polygraph Technique and Three Other Common Methods of Criminal Identification. *Journal of Forensic Sciences*, 23(3).
31. Wójcikiewicz, J. (2000). *Dowód naukowy w procesie sądowym*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.
32. Wójcikiewicz, J. (2001). Okazanie osoby: pół wieku później. W: J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, (red.), *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.
33. Wójcikiewicz, J. (2009). *Temida nad mikroskopem. Judykatura wobec dowodu naukowego 1993–2008*. Toruń: TNOiK.
34. Wójcikiewicz, J. (2017). Ekspertyza okazania. W: M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, (red.), *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*. Warszawa: Wolters Kluwer.
35. Wójcikiewicz, J., Kwiatkowska-Wójcikiewicz, V. (2010). Sprawa Kauczor v. Poland: ocena błędów procesowych i kryminalistycznych. W: E. Gruza, M. Goc, T. Tomaszewski, (red.), *Co nowego w kryminalistyce – przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*. Warszawa: Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.
36. Wójcikiewicz, J., Kwiatkowska-Wójcikiewicz, V. (2011). W kwestii procesowej czynności okazania. W: A. Przyborowska-Klimczak, A. Taracha, (red.), *Iudicium et scientia. Księga jubileuszowa Profesora Romualda Kmiecika*. Warszawa: Wolters Kluwer.